

โสฬสปัญญา ภาคที่ ๒

สมเด็จพระสังฆราชวัดราชประดิษฐ ทรงนิพนธ์

พิมพ์ครั้งที่ ๒

พิมพ์แจกในการปลงศพ นางเอี่ยม สวัสดิชูโต

พิมพ์ที่
เมื่อขบจ. พ.ศ. ๒๔๖๕

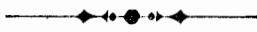
พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ด้วยอนุมัตินทนาการ
จาก หอสมุดแห่งชาติ

โศปฐปัญหา ภาคที่ ๒

สมเด็จพระสังฆราชวัดราชประดิษฐ ทรงนิพนธ์

พิมพ์ครั้งที่ ๒

พิมพ์แจกในการปลงศพ นางเอี่ยม สวัสดิชูโต

๕ ๗
เมื่อขงอ พ.ศ. ๒๔๖๕

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

ในงานปลงศพนางเอี่ยมสวัสดิ์ศิโยต มารดาพระยาสุรนาถเสนา
(เข้า) ซึ่งถึงอนิจกรรม คุณหญิงนวลสุรนาถเสนา แลบรรดาหลาน
ของนางเอี่ยม สวัสดิ์ศิโยต ช่วยกันเป็นเจ้าภาพ ประสงค์จะพิมพ์หนังสือ
เป็นของแจกเนื่องในทักษิณานุปทานที่บำเพ็ญสนองคุณสักเรื่อง ๑ จึง
มาแจ้งความขอพระสมุทวชิรญาณสำหรับพระนคร ขอให้กรรมการหอ
พระสมุทฯ ช่วยเลือกเรื่องหนังสือให้ แลขณะนั้นหอพระสมุทฯ มี
หนังสือโสฬสขุณหา ซึ่งหอพระสมุทฯ ได้พิมพ์สำเร็จไว้ จึงได้แนะนำ
ให้นำแจกหนังสือโสฬสขุณหา ด้วยเห็นว่ากำหนดวันที่จะปลงศพจน
กระชั้นอยู่แล้ว แลหนังสือโสฬสขุณหาเป็นเรื่องทันสมัยถกกันมากด้วย
หนังสือโสฬสขุณหา อยู่ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายจูฬนิกาย
ปารายนวรรค ว่าด้วยเรื่องพระพุทธองค์ทรงแก้ขุณหาของพวหมณ
มาณพ ๑๖ คน สมเด็จพระสังฆราชวัชรราชประดิษฐทรงแปลเป็นเทศนา
ไว้ ๑๘ กัณฑ์ หอพระสมุทฯ ได้ต้นฉบับมาแต่วัชรราชประดิษฐ เห็น
ว่าน่าจะพิมพ์แต่เป็นหนังสือมากจะพิมพ์เป็นสมุทเล่มเดียวจะใหญ่นัก จึง
ได้แบ่งพิมพ์เป็น ๖ ภาค ได้พิมพ์มาจนตลอดครั้ง ๑ หมดยุไป ด้วย
มีผู้ชอบกันมากทั้งพระภิกษุสงฆ์แลคฤหัสถ์ ยังมีผู้มาถามหาอยู่เนื่อง ๆ
จึงเห็นว่าสมควรจะพิมพ์อีกสักครั้ง ๑ อีกประการหนึ่ง ฌยบทพิมพ์ครั้ง
แรกนั้นกะวรรคตอนยังวิปลาคอยู่บ้าง ได้ขอให้เจ้าคุณพระสาสนโสภณ
วัดเทพศิรินทราวาสช่วยแก้ไขให้เรียบร้อยแล้ว แลฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ นี้

ภาคที่ ๓ ว่าด้วยวัตถุคณา อชิตมาณวขัญหา ทิสสเมตเตยขมาณว
ขัญหา เป็นเทศนา ๓ กัณท์ ได้พิมพ์แจกในการศพ อำมาตย์เอก
พระยาปริมทิศพิชัย (สด สุนทรรัตน์) เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๖๕
แล้ว เล่มนี้จึงเป็นภาคที่ ๒ นามขัญหาแจ้งอยู่ในขัญหาเรื่องนั้นแล้ว
เป็นเทศนา ๓ กัณท์เหมือนกัน

อนึ่งเทศนาของสมเด็จพระสังฆราชวัชรราชประทีปฐุ เป็นหนังสือ
ซึ่งขัญหาคนขัญหาว่า ทั้งในกระบวนถ้อยคำแลกระบวนปฏิภาณโวหาร
นี่ยเป็นอย่างเอกในสมัยของท่าน บรรดาเทศนาที่ท่านทรงนิพนธ์ไม่ว่า
เรื่องใด ๆ สมควรที่ผู้ศึกษาภาษาไทยจะนับถือเป็นตำราในการแต่ง
หนังสือได้ด้วย เพราะฉนั้น การที่คุณหญิงนวล สุรนารถเสนี แล
บรรดาหลานทั้งหลายพิมพ์หนังสือโสฬสขัญหานี้ นับว่าบำรุงทั้งคุณ
แลประโยชน์ทางศาสนาแลประโยชน์ในทางความรู้หนังสือไทยด้วยทั้ง
๒ สถาน

ข้าพเจ้าขออนุโมทนากุศลบุญราษีทักษิณานุปทาน ซึ่งคุณหญิง
นวล สุรนารถเสนี แลบรรดาหลานทั้งหลาย ได้บำเพ็ญในการปลงศพ
สนองคุณ นางเอี่ยม สวัสดิชชโชติ ด้วยความมกคณัญญกตเวที ทั้งได้
พิมพ์หนังสือเทศนาเรื่องนี้ให้ปรากฏแพร่หลาย เชื่อว่าท่านทั้งหลาย
ที่ได้รับสมัคเล่มนี้ไปคงจะอนุโมทนาทั่วไป

กั ๒๖ ๒๖๕/๒๒๗ สภานายก

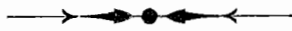
หอพระสมุทวชิรญาณ
วันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๕

เฉว
ชก
๒๕
แล้ว
สี่
วร
ว่า
ตั้ง
แล
ณ
ตั้ง
จึง
ศพ
ได้
เย

ปาณชีเรื่อง

- ๓ ปุณณกมาณวขัญหา ว่าด้วยพระพุทธรองค์ทรงแก่
ขัญหาของปุณณกมาณพ ทูลถามว่าผู้ที่ยุชชาเทวดานั้น
ด้วยประสงค์สิ่งอันใด หน้า ๑
- ๔ เมตตคมาณวขัญหา ว่าด้วยพระพุทธรองค์ทรงแก่
ขัญหาของเมตตคมาณพ ทูลถามว่าทุกข์ต่าง ๆ
เกิดขึ้นแต่สิ่งอะไร หน้า ๑๓
- ๕ ไรตกมาณวขัญหา ว่าด้วยพระพุทธรองค์ทรงแก่
ความสงสัยของไรตกมาณพ ผู้มีความสงสัยในสิ่งทั้งปวง
หน้า ๒๕

๓ ปุณณกมาถวบัญญัติ (ที่ ๕๘/ข)

นมตถุ สุกตสฺส

อเนชํ มุลทสฺสวํ อิจฺจายสฺมา ปุณฺณโก
 อตถํ ปเวหน อาคมํ
 กํ นิสฺสิตา อิสฺโย มนุชา
 ขตฺติยา พฺราหฺมณา เทวตานํ
 ยถมฺมกปฺปํสํ ปุณฺณ โสเก
 ปุณฺณามิ ทํ ภควา พฺรุหิ เม ทํ
 เยเกหิเม อิสฺโย มนุชา ปุณฺณกาติ ภควา
 ขตฺติยา พฺราหฺมณา เทวตานํ
 ยถมฺมกปฺปํสํ ปุณฺณ โสเก
 อาสฺสํมานา ปุณฺณก อิตถํ
 ชรํ สิตา ยถมฺมกปฺปํสํ ฯ เป ฯ
 อตาริ โส ชาตฺติชนฺติ พฺรุหมิตฺติ

อนุสนธิพระธรรมเทศนา มีบุพพาปรดิษเณองเปณลํคัยแห่ง
 บัญญัติหามา บัณฑิตจะได้วิสันนาในปุณณกมาถวบัญญัติคำรบ ๓ ความว่า
 เมื่อทิสสเมตเตยมาณพกรายทูลถามบัญญัติ ไคยรรลธรรมมาวิสมัย
 กบทั้งขริวารประคิษฐานในเอหิภิกขุอุปสมบทแล้ว พรวัสมกาลสมัย

โสฬสขัณฑ์หาปารายนวรรค

แห่งอินทรียสามารถ เป็นช่องๆ ๒ โลกาคของปุณณกมาณพแล้ว
 ปุณณกมาณพเมื่อจะกรายทูลถามปัญหาให้ทรงแสดงธรรม ให้สัตว์
 ปฏิบัติข้ามพ้นจากชาติชรามณะสังสารภย จึงกล่าวพระคาถาว่า
 “อเนหิ มุลทสฺสาวี อคฺติ ปญฺเฬน อากมฺ” ข้าพระองค์มีความต้องการ
 การด้วยขัณฑ์ จึงได้มาแล้วยังพระผู้ทรงพระภาคย์ อันไม่มีกิเลส
 เครื่องสะเทือนหวั่นไหว เป็นผู้เห็นมูลรากเง่าแห่งกุกฺคละกุกฺคล ฯ

ความอธิบายในนิเทศแลอรรถกถาว่า ปุณณกมาณพกราบทูล
 สรรเสริญพระองค์ใน ๒ ขาทพระคาถาว่า “อเนหิ” พระองค์ไม่มีกิเลส
 เครื่องสะเทือนเครื่องหวั่นไหวนั้น เพราะเหตุไม่มี “เอชา” คือคิณหา
 เครื่องแสวงหาแลหวั่นไหว “เอชา” คือคิณหานั้นพระผู้มีพระภาคย์
 ละเสียแล้ว มีมูลอันคคฺขนพร้อมแล้ว ทำให้ไม่มีวัตถุถึงตาลยอด
 ขาดแล้ว ทำให้ไม่มีให้เป็น มีอันไม่บังเกิดต่อไปเป็นธรรมดา
 อนึ่งพระองค์ไม่สะเทือนด้วยโลกกรรมทั้ง ๘ ประการ เหตุคคฺขนพระผู้
 มีพระภาคย์จึงเป็น “อเนโส” ผู้ไม่หวั่นไหว ซึ่งว่าพระองค์เป็นผู้มี
 ปรกติเห็นมูลแห่งกุกฺคละกุกฺคลนั้น คือพระองค์เป็นผู้เห็นมูล เหตุ
 นิทาน สมุฏฐาน อาหาร อารมณฺ์ ปจฺจย แห่งกุกฺคละกุกฺคล
 ทั้งหลาย อโรเปนมูลแห่งกุกฺคละกุกฺคล โลกะโทสะโมหะ เป็นมูล
 แห่งอกคฺล อโลกะอโทสะอโมหะ เป็นมูลแห่งกุกฺคล

จริงอยู่คานพระผู้มีพระภาคย์ได้ตรัสแล้วแกกฤษทั้งหลายว่า โลกะ
 โทสะโมหะ ๓ นี้ เป็นนิทานเพื่อเหตุเกิดขนพร้อมแห่งกรรมทั้งหลาย

เทพยคามมนุษย์สุคติทั้งหลายหาปรากฏด้วยกรรมอันเกิดแต่โลละโทสะ
 โมหะไม่ นรกก่าเนิสัตถ์วิจิตรวิธานแปรทวิสัยอธิบายทุกคติ บ่อมปรากฏ
 ด้วยกรรมอันเกิดแต่โลละโทสะโมหะโดยแท้ อโลละอโทสะอโมหะเป็น
 มูลแห่งกุศล นรกก่าเนิสัตถ์วิจิตรวิธานแปรทวิสัยอธิบายทุกคติหาปรากฏ
 ด้วยกรรมอันเกิดแต่อโลละอโทสะอโมหะไม่ เทพยคามมนุษย์สุคติ
 ทั้งหลาย บ่อมปรากฏด้วยกรรมอันยังเกิดแต่อโลละอโทสะอโมหะ
 โดยแท้ อโลละอโทสะอโมหะ ๓ กุศลมูลนี้ เป็นเหตุเพื่อยังเกิด
 เฉพาะแห่งอิตถภาพในเทวคาแลมนุษย์ อนึ่งกรรมทั้งหลายเหล่านี้
 เหล่าหนึ่งซึ่งเป็นอกุศลเป็นฝักฝ่ายแห่งอกุศลมีอวิชาเป็นมูลมีอวิชา
 เป็นที่ประชุม กรรมเหล่านี้เป็นเหตุเป็นฝักฝ่ายแห่งกุศลมี
 ความไม่ประมาทเป็นมูลประชุมลงในความไม่ประมาททั้งสิ้น ความไม่
 ประมาทนักปราชญ์กล่าวว่าเป็นยอดแห่งกุศลกรรมทั้งหลาย อนึ่งอวิชา
 เป็นมูลแห่งสังขาร สังขารเป็นมูลแห่งวิญญาณ วิญญาณเป็นมูล
 แห่งนามรูป จนถึงชาติเป็นมูลแห่งชรามณะ พระผู้ทรงพระภาคย์เป็น
 ผู้เห็นซึ่งมูล เหตุ สมุฏฐาน อาหาร อารมณ์ ปัจจัย แห่งกุศลแล
 อกุศล แจ่มแจ้งประจักษ์ชัดแก่พระปรีชาญาณด้วยประการนี้

ข้าพระองค์มีความต้องการด้วยโยฎฐา ปราณนาจะทูลถามโยฎฐา
 ปราณนาจะพึงพยากรณ์ จึงได้มาเฝ้าพระผู้ทรงพระภาคย์อันทรงพระคุณ
 พิเศษไพศาลด้วยประการนี้

ปุณณกมาณพัสสรเสริญพระคุณสองบาทพระคาถา ด้วยประการ

โศภัสขัณฺฑาปาราชนวรรค

อันแล้ว จึงทูลถามขัณฺฑาว่า “กั นิสฺสุตฺตา อีสโย มนุสฺสา ขตฺติยา
 พฺราหฺมณา เทวตานํ ยญฺญมกขฺยึสฺส ปุณฺณ โสเก ปุจฺฉามิ ตํ ภควา
 พฺรหฺมิ เม ตํ” กัณฺธิ มัความว่า สัถฺวทังหลายผู้เกิดเปนมนุษยชาติ
 สัถฺวมีใจสง คือกษัตริย์พราหมณ์ซึ่งเป็นผู้แสวงหาประโยชน์มากนัก
 ฅนโลกนี้ อาศรัยสิ่งอไร จึงกำหนดคำวิหแสวงหาซึ่งยัญคือไทยธรรม
 อังคาสแต่เทวาทังหลาย ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาคย์ข้าพระองค์ขอถาม
 ความชื่อนี้ ขอพระองค์จงบอกจงแสดงแก่ข้าพระองค์เถิด

อธิบายในนิเทศแลอรรถกถาว่า มนุษยชนทั้งหลายบางพวกเป็น
 กษัตริย์เป็นพราหมณ์มากนักในโลกนี้ เป็นผู้แสวงหาประโยชน์ บรรพชา
 เป็นฤๅษีแลปริพาชกนิครนถ์ชฎิลคาสล ด้วยความเห็นว่าเป็นประโยชน์
 อาศรัยสิ่งอไรหยั่งลงยังสิ่งอไร จึงกระทำพร้อมชวนชวายแสวง
 ณะเตรียมตักแต่งยัญทาน คือไทยธรรมบูชาบริจาคน้แต่เทวาทังหลาย
 ตามที่ตนนับถือ อาชีวกก็เป็นเทพคาศของสาวกเหล่าอาชีวก นิครนถ์
 ชฎิลปริพาชกก็เป็นเทพคาศของสาวกซึ่งเป็นนิครนถ์แลชฎิลแลปริพาชก
 ทังหลาย มนุษย์ทังหลายยอมให้ยอมบริจาคน้ชวายัญแต่เทพคาทังหลาย
 ตามที่ตนไ้ตนนับถือด้วยประการฉนี้ ยัญคือไทยธรรมก็มาก ผู้ชวายัญ
 ก็มาก ทักขิไฉนยบุคคลก็มาก ยัญคือไทยธรรมนั้น คือจิว
 ษิณทบาทเสนาสนะคิลานบัจจัยภสัชบริกขาร แลทานวัตถุคือข้าน้ำ
 ฝ้านั่งห่มยวดยานเครื่องระเบียบคอกไม้ของหอมเครื่องลูบไล้ประเทืองผิว
 ที่นอนที่อยู่อาศัยประทีป ผู้ชวามากน้นคือกษัตริย์พราหมณ์เวสชนสัทธาติ

คฤหัสถ์บรรพชิต ทักขิไฉนยบุคคลมากนนั้นคือสมณะพราหมณ์ยาจก
 วัณณิกทั้งหลาย มนุษยชาติทั้งหลายมากมักษัตริพราหมณ์เป็นต้น
 ซึ่งเป็นผู้แสวงหาประโยชน์ อาศรัยซึ่งอะไรจึงกำหนดบัญญัติให้บริจาค
 ซึ่งไทยธรรมวัตถุทานมากหลากหลายประการ แต่เทพยดาทั้งหลาย
 มากมีสมณพราหมณาจารย์เป็นต้น ตามที่ตนนับถือว่าเทพยดาของตนๆ
 ด้วยประการฉนี้

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคย์ ข้าพระองค์ขอลาถามความข้อนี้ ขอพระองค์
 จงบอกจงแสดงเปิดเผยทำให้มีเนอความคณฺขิน ประกาศให้แจ่มแจ้ง
 แก่ข้าพระองค์เถิด

เมื่อปุณณกมาถพสิรวเรสิญฺพระคุณกราบทูลอาราธนา ด้วยคาถา
 ฉนี้แล้ว สมนเ็จพระผู้ทรงพระภาคย์ จึงทรงพยากรณ์แกไขปัญหาตรีศ
 คาถาเป็นลำดับว่า “เยเกจิเม อิติโย มนฺชา” คุกรปุณณกะ มนุษย
 ชนทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่งมากมักษัตริพราหมณ์เป็นต้น ซึ่งเป
 นผู้แสวงหาประโยชน์ มาชวนชววยแสวงหาตระเตรียมตกแต่งบัญญัติ
 ไทยธรรมวัตถุทาน มีจิวรยิดชบาทเสนาสนะคิลาณปัจจัยภสัชชวิกขาร
 เป็นต้น บริจาคบูชาแต่ทักขิไฉนยบุคคลผู้เป็นเทพยดาทั้งหลายชน
 เหล่าใดเป็นทักขิไฉนยบุคคลของชนเหล่าใด ทักขิไฉนยบุคคลเหล่านั้น
 ก็เป็นเทพยดาของชนเหล่านั้นในโลกนี้ “อาสิสฺมาณา ปุณฺณก อิตถคํ
 ชริ ลิตา ยถฺมกปฺปยิสฺ” คุกรปุณณกะ มนุษยชนทั้งหลายนั้น
 มาหวังปรารถนาซึ่งความเป็นอย่างนี้ เป็นผู้อาศรัยชราอาศรัยของมิชรา

โสฬสบัญญัติหาปารายนวรรค

จึงดำริห์แสวงหาซึ่งบัญญัติแห่งไทยธรรมวัตตุทาน บริจาคบูชาแต่เทพยดา
 ทั้งหลาย อธิบายว่ามนุษย์ชนทั้งหลายมากมีกษัตริย์พราหมณ์เป็นต้น
 หวังปรารถนาซึ่งความเป็นอย่างนั้นนี้ คือมีความหวังปรารถนาอินทรีรักใคร่
 ความไต่ซึ่งอารมณ์รูปเสียงกลิ่นรสโณฏฐัพพะ จ้านงหวังปรารถนาจะได้
 ยศถาวรียาทรพิสมบัตติศรัยยศยวิวารยศ ปรารถนาจะได้อัครภาพพิเศษ
 ในมนุษย์ คือกษัตริย์พราหมณ์คฤหบดีซึ่งเปนมहाศาล แลปรารถนา
 อัครภาพพิเศษในเทพยดาแลพรหมทั้งหลายมีชาติมหาราชาเทพยดา
 เป็นต้น “ชวี ลิตา” ซึ่งว่ามนุษย์ทั้งหลายเป็นผู้อาศรัยชวานั้น คือ
 อาศรัยของมีชาติชวาพยาธิมรณะโลกปรีเทวทุกซ์โทมนศุขปายาส เทพยดา
 มนุษย์ทั้งหลายมีชาติชวาพยาธิมรณะเป็นธรรมตา ล้วนเป็นผู้อาศรัย
 คติ ออุปัติ ปฏิสถนิ ภพ สังสารวัฏ มนุษย์ชนทั้งหลายผู้ให้
 ผู้บริจาคบัญญัติไทยธรรมทานวัตตุ ปรารถนาอัครภาพพิเศษในเทพยดามนุษย์
 นั้น จึงขอว่าเป็นผู้อาศรัยของมีชาติชวาพยาธิมรณะเป็นต้น อาศรัย
 วัฏทุกซ์จึงแสดงซึ่งไทยธรรมทานวัตตุแต่เทพยดาทั้งหลาย

บุณณกมาณพิจจุลตามด้วยความสงสัยว่า “ กจฺจิสฺสุ เต ภควา
 (ขณฺณปเถ) อปฺปมตฺตา อตารุ ชาติญฺช ชรณฺญ มารีส ” ข้าแต่
 พระผู้ทรงพระภาคย์ มนุษย์ชนทั้งหลายผู้แสวงหาประโยชน์มีกษัตริย์
 พราหมณ์เป็นต้น เป็นบุคคลไม่ประมาทในทางยัญคือทานบริจาค ข้าแต่
 พระองค์ผู้ณฤทุกซ์มนุษย์ชนทั้งหลายนั้นจะพึงข้ามชาติชวาได้แลหรือ

ความอธิบายว่า ปุณณกมาถพทลตามว่า มนุษย์ทั้งหลายเหล่าใด
 มาแสวงหาอยู่ซึ่งบัญญัติคือไทยธรรมมวัตถุทานกัถิ มาทำพร้อมตระเตรียม
 ตกแต่งอยู่กัถิ มาให้มาบูชาบริจาคอยู่ซึ่งปัจจุบัมจิ๋ววเเป็นคันแลทานวัตถุ
 ทัง ๑๐ มีเข้าน้ำเป็นคันกัถิ ทำโดยเคารพอยู่เนือง ๆ ไม่หยคประพฤติ
 ไม่ย่อหย่อนไม่ทอดทิ้งฉนัทรระในบัญญัติานเส็ย ฉนเหล่านั้นชอว่าไม่
 ประมาทในทางบัญญัติทานบริจาค มนุษย์ทั้งหลายนั้นจะพึงข้ามชาติ
 ชราได้ จะพึงล่วงพ้นชราพยาธิมรณะพ้นจากสังสารทุกข์ไปได้แลหรือ
 ข้าพระองค์ถาม ขอพระองค์จงทรงแสดงความนั้นให้แจ้งชัดแก่
 ข้าพระองค์เถถ

สมเด็จพะผู้มีพระภาคย์จึงตรัสพยากรณ์ว่า มนุษยชาติ
 ทั้งหลาย “อาสสันติ” ย่อมหวังปรารถนา “โถมยนติ” ย่อมเสยชม
 “อภิชชปนติ” ย่อมรำร้องปรารถนา “สุหนติ” ย่อมบูชาเส็นอยู่
 “กามารมณั” ปฏิจจุ ลาง” เป็นผู้อาศรัยลาภครำครวญปรารถนา
 กามารมณั “เตยชโยคา ภวราครตุตา” มนุษย์ทั้งหลายนั้น
 ประกอบการบูชากำหนดรู้ด้วยความกำหนดยินดีในภพ “นาตรัส
 ชาติชรนติ พุริ” เรากล่าวว่ามนุษย์ทั้งหลายนั้นไม่ข้ามชาติชราได้
 เนอความในนิตเศวารแลอรธกถาว่า มนุษย์ทั้งหลายนั้น
 “อาสสันติ” ย่อมหวังซึ่งลาภความได้เฉพาะซึ่งกามารมณคอรูปลัษย
 กลันรสโณฏฐัพพะ จำนงหวังบุตรภวาทริพย์สมบัติต่าง ๆ ลาภยศความ
 เป็นอิคระเป็นใหญ่ จำนงหวังความไคซึ่งอดีตภาพพิเศษในมนุษย์เป็น

โสฬสขุทฺตปารายนวรรค

กษัตริย์พราหมณ์คฤหบดีเป็นมหาศาล แลอัคตภาพพิเศษในเทพยดา
 แลในพรหม มีจาคมหาราชิกาเทวดาเป็นต้น ย่อมหวังปรารถนาอินทรี
 รักใคร่อย่อย่างนี้ ซึ่งว่า “โณมนุติ” ย่อมเชยชมมันนั้น คือเชยชม
 ยัญเชยชมผลเชยชมทักษิโณยบุคคล เชยชมซึ่งยัญอย่างไร ย่อม
 เชยชมยัญว่า เราให้ไทยธรรมเป็นที่รักเป็นที่เจริญใจเป็นของประณีต
 เป็นของควรบริจาคเป็นของเล็กน้อยไม่มีโทษเราให้เนื่อง ๆ เราให้ด้วย
 จิตรเลื่อมใส ย่อมเชยชมพรวณาสรรเสริญยัญด้วยประการฉนี้ ซึ่งว่า
 เชยชมผลแห่งทานนั้นอย่างไรเล่า ย่อมเชยชมผลแห่งยัญว่า ความไ้
 เฉพาะซึ่งรูปเสียงกลืนรสใญ่จู่พระ ความไ้อัคตภาพพิเศษในมนุษย์
 แลเทพยดานั้น ๆ มียัญคือทานนั้นเป็นเหตุ จักมีแก่เราเป็นแน่โดย
 ไม่สงสัย ย่อมเชยชมผลแห่งยัญคือทานด้วยประการฉนี้ ซึ่งว่าเชยชม
 ซึ่งทักษิโณยบุคคลนั้น อย่างไรเล่า ย่อมเชยชมผลทักษิโณยบุคคลว่า
 ทักษิโณยบุคคลทั้งหลายของเราบริบูรณ์ด้วยชาติแลโคตร ประกอบด้วย
 อธิยาศัยทรงไว้ซึ่งมนต์ลงฝังแห่งใดรเพททั้งหลาย แลเป็นผู้ปรนินัยคือ
 อันนำให้พินาศแห่งวาระโทษะโมหะ บริบูรณ์ด้วยศรัทธาสมาธิเป็นต้น
 ย่อมเชยชมพรวณาสรรเสริญคุณสมบัติของ ทักษิโณยบุคคลอย่างนี้
 ซึ่งว่า “อภิชยุปฺนติ” ร่ำร้องปรารถนานั้น คือร่ำร้องปรารถนาถามารมณ์
 ปรารถนาทรัพย์สมบัติแลความเป็นอิสระแลความไ้ อัคตภาพพิเศษใน
 มนุษย์แลเทพคาคงกล่าวแล้วนั้น ซึ่งว่า “สุหนฺติ” ย่อมบูชา
 คือยอมให้ยอมบูชาบริจาควัฒย์ผู้มีจิวรเป็นต้น แลทานวัตถุ ๑๐ มีเข้า

๓ ปุณณกมาถวขณฺหา

น่าเป็นต้น มนุษยชนทั้งหลายนั้น เป็นผู้อาศรัยลาภความได้เฉพาะ
ซึ่งกามารมณ์ วิจารณ์ชานปรารถนาทุกสิ่งหลายอย่าง มนุษยชน
ทั้งหลายนั้นประกอบกรรมบูชาเส้นสรวงอยู่เนื่องนี้ เป็นผู้มีฉันทะพึงใจ
เพลินยังพิวพันอยู่ ด้วยความกำหนัดในภพด้วยความหวังเป็นต้น เรา
กล่าวว่า มนุษย์ทั้งหลายนั้น ไม่ข้ามชาติชราได้ ไม่ล่วงพ้นจากชาติ
ชราพยาธิมรณะได้ ย่อมเป็นไปอยู่ในภายในสังสารวัฏ เป็นสัตว์อันชาติ
ชราพยาธิมรณะครอบงำอยู่ เป็นผู้ไม่มีที่เร้นที่พึ่งอาศรัย ฯ

ปุณณกมาถพจึงทูลถามตามลำดับว่า “เต เจ นาครสฺสุ
ยาศโยคา ยญฺเฒเห ชิ ชาติญฺจ ชรณฺจ มารีส” ความว่า ข้าแต่พระ
องค์ผู้หลุดทุกข์ ถ้าหากว่ามนุษย์ทั้งหลายผู้ประกอบกรรมชานนั้นไม่ข้าม
ชาติชราได้ด้วยขณฺณวิธิต่างหลายเป็นอันมากมีประการต่าง ๆ แล้วใช้
“อด โภ จรหิ เทวมนุสฺส โลเก อตาริ ชาติญฺจ ชรณฺจ มารีส”
ทีนั้นใครเล่าในโลกกับทั้งเทวโลกมารโลกพรหมโลก หมู่สัตว์ทั้ง
สมณะแลพราหมณ์เทพยตามนุษย์ จะข้ามชาติชราไปได้ ในกาลนี้ ฯ

เมื่อสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์จะทรงแสดงทางปฏิบัติ อันจะให้
สัตว์ข้ามชาติชราได้ จึงตรัสปัญหาพยากรณ์สอนปุณณกมาถพว่า
“สังขาบ โลกสฺมึ ปโรปรานิ ยสฺสสิญฺชิตํ นตฺถิ กุหิณฺจิ โลเก
สนฺโต วิญฺญโม อนินฺโฆ นีราโส อตาริ โส ชาติชฺรณฺติ พุฏฺฐิ”
ความว่า บัณฑิตชนนัยพร้อมแล้ว ซึ่งสภาพธรรมยิ่งแลหย่อนในโลก
“ยสฺสสิญฺชิตํ นตฺถิ กุหิณฺจิ โลเก” ความสะเทือนในหัวใจของผู้ใด

โสฬษัญญาปารายนวรรค

ไม่มีในโลก อนึ่ง “สนฺโต วิภูโม อนิโฆ นิราโส” ผู้นั้นเป็นผู้
 รำบับเป็นผู้กำจัดเป็นผู้ไม่มีความทุกข์ความไข้ใจ มีความหวังความ
 ปราศนาอันออกแล้ว “อตาริ โส ชาติชฺรนฺติ พุริ” เรากล่าวว่า
 บุคคลนั้นข้ามชาติชราได้แล้ว

ความพิศดารในคาถาพททาสีตนัน โดยนิเทศในบทเบื้องต้นว่า
 “สํชาย โลกสุมี ปโรปรานํ” บุคคลผู้ขัดทิคนัยพร้อมแล้วตั้งมั่น
 เนอความว่า “สํชาย” นัยพร้อมพิจารณาอัน กล่าวว่ากิจัญญาอัน
 หยั้งรัจะแจ้งประหนึ่งลงคเนนนัยครบถ้วนทุกสิ่งนั้น ท่านได้รู้ได้ซึ่งได้
 เลือกได้ ให้เป็นสัจกระทำให้แจ้งซึ่งมณษยโลกเทวโลก หรือกามธาตุ
 รูปธาตุอรูปธาตุหรืออดีตภาพอื่น ๆ แลอดีตภาพของตนเป็นต้น โดยเป็น
 ของไม่เที่ยง โดยเป็นทุกข์ โดยโรคเป็นอันเป็นสรเป็นต้น บทว่า
 “ยสฺสตีณฺชิตํ นคฺคฺติ กุหิณฺจึ โลกํ” ความหวั่นไหวความสะเทือนไม่มี
 แก่ผู้ใดตั้งมั่นนั้น แสดงว่าความหวั่นไหวความสะเทือนจิตรเพราะคณฺหา
 แลมานะทิฏฐิแลกลีเลสแลกรรมของพระอรหันต์ซึ่งนิราสไปไม่มี เพราะ
 ท่านได้สละละวางเสียแล้ว ท่านถอนชนพร้อมแล้วรำบับเสียแล้ว เผาเสีย
 ติ้วยเพลิงคือญาณแล้ว จะกำเวิบเกิดขึ้นอีกนั้นไม่มี ในโลกมีขันธโลก
 เป็นต้น อันเป็นไปณภายในหรือภายนอกที่สัตว์กำหนดว่าของตนหรือ
 ของผู้อื่น หรือทั้งภายในแลภายนอก บทว่า “สนฺโต” เป็นผู้รำบับนั้น
 เพราะท่านรำบับเสียภัยเสียแล้ว ซึ่งระคะโทสะโมหะ จนถึงมทะปมาทะ
 แลอกุสลากิเลสขารทั้งปวง “วิภูโม” ท่านเป็นผู้กำจัดแล้วนั้น ท่านกำจัด
 ภายทุจริตวิทจริตมโนทจริตเสียสิ้นแล้ว ระคะโทสะโมหะโกธะอุปนาหะ

๑
๔
๒
“
๔
๕
๖
๗
๘
๙
๑๐
๑๑
๑๒
๑๓
๑๔
๑๕
๑๖
๑๗
๑๘
๑๙
๒๐
๒๑
๒๒
๒๓
๒๔
๒๕
๒๖
๒๗
๒๘
๒๙
๓๐
๓๑
๓๒
๓๓
๓๔
๓๕
๓๖
๓๗
๓๘
๓๙
๔๐
๔๑
๔๒
๔๓
๔๔
๔๕
๔๖
๔๗
๔๘
๔๙
๕๐

จนถึงมตะปมาทะ แลสรวพกิเลสแลอกสลาภิลัษารทั้งปวง ท่านกำจัก
 ขัดเบาให้แห้งเหือด ทำให้สิ้นไม่ให้เหลืออยู่ในสันดาน นัยหนึ่ง
 “โกธ” ความโกรธท่านกล่าวว่า “อโม” มีอาการคล้ายกับควีน
 ความโกรธก็ทั้งอาชวฏวัตถุทั้งปวงนั้น พระอรหันต์ซึ่งฉาสพท่านละเสีย
 สิ้นแล้ว ตัดเสียสิ้นแล้วเผาเสียด้วยเพลิง คือญาณแล้ว ท่านจึงเป็น
 “วิโม” มีความโกรธอันปราศแล้ว บทว่า “อนิโม” ไม่มีความ
 ทกข์ใช้ใจนั้น ราคะโทสะโมหะโกธะอุปนาหะ จนถึง มตะปมาทะ
 ก็ชื่อว่า “นิโม” สรวพกิเลสมีราคะโทสะโมหะเป็นต้นนั้น อันพระ
 ซึ่งฉาสพละเสียแล้ว ตัดขึ้นพร้อมแล้ว เเผาเสียด้วยเพลิงคือญาณแล้ว
 ท่านจึงเป็น “อนิโม” มีความทกข์ใช้ใจอันออกแล้ว บทว่า “นิราโส”
 นั้นท่านกล่าวคัณหว่า “อาสา” ความหวัง ความสตั้งถิ่นรณทยาน
 อยากราณานั้น พระซึ่งฉาสพอรหันต์ท่านละตัดเผาเสียสิ้นแล้ว จะ
 กำเวิบเกิดขึ้นอีกนั้นไม่มี ท่านจึงเป็น “นิราโส” มีความสตั้งอันออก
 แล้ว โดยเนื่อความประสงค์พระองค์ตรัสว่า การกบคคณผู้ปรนินิบัติท่าน
 นัยพร้อมพิจารณา ท่านได้รู้ได้ซึ่งได้เหลืออกได้ ให้เป็นชัคทำให้แจ้ง
 ประหนึ่งลงคแนนทกัศวัสถว อันยิ่งแลหย่อนทั้งหลายในโลกทั่วหล้า
 ตลอดภพขยัสถวิสัย ล้วนไม่เที่ยงเป็นทกข์ ธรรมซึ่งเป็นสังขารวิสังขาร
 ล้วนเป็นอนัตตา อนันันริชัคว่า “ยักิณฺญิ สมุทฺถมมม” วัฏฏะอันใด
 อันหนึ่งมีธรรมเป็นเหตุเกิดขึ้นพร้อมเป็นธรรมคา “สพฺพนตํ นิโรธมม”
 วัฏฏะนั้นทั้งปวงมีอันจะดับไปโดยไม่เหลือเป็นธรรมคา ปัญญาที่หยั่งรู้
 ของท่านนั้น กล้าแรงสำเร็จเป็นพละซึ่งให้ท่านนั้นปัญญาความสิ้นอาสวะ

โสฬสปัญหาปารายนวรรค

ทั้งหลายว่า “ข้ามา เม อาสวา” อาสวะทั้งหลายแห่งเราสิ้นแล้ว
 “ข้ามา ชาติ” ความเกิดของเราสิ้นแล้วดังนี้ บันดาความหวั่นไหว
 ความสะเทือนจิตร เพราะคณหามานะที่ปฏิบูลิแลกลิสแลกามทั้งหลาย
 ย่อมไม่มีแก่พระอรหันต์ข้ามาสนั่น เพราะท่านได้ละสละวางเฉาเสีย
 ให้พินาศด้วยเพลิงคือญาณแล้ว จะกำเริบเกิดขึ้นอีกนั้นไม่มี เป็นผู้วาง
 ครอบคือทวาริตแลกลิสอันปราศแล้ว ไม่มีความทุกข์มีความหวังปราศนา
 อันออกแล้ว เรากล่าวว่าท่านผู้ข้ามาสนพอรหันต์นั้นและข้ามชาติชรา
 มรณะได้แล้ว

พระผู้ทรงพระภาคย์ทรงแสดงความปฏิบัติ ของการยกบุคคล
 ผู้ปราศนาจะข้ามชาติชรา ใน ๒ บาทคาถาเบื้องต้นว่า “สังขยโลกสม
 ปโรปรานี” แสดงคุณของพระอรหันต์ผู้ข้ามชาติชรามรณะแล้วด้วย
 บทที่ ๔ ว่า “สนโต วิภูโม อนิโฆ นิราโส” ใน ๒ บาทพระคาถา
 เบื้องปลายด้วยประการฉนี้ ฯ

เมื่อจบพระธรรมเทศนาลง ปุณณกมาณพิกษิษย์บริวารมีประ
 มาณพหนึ่ง ซึ่งมีนทปโยคอินทริยสามารถเสมอกันกับปุณณก
 มาณพ ก็ได้เป็นพระอรหันต์ดำรงในเอหิภิกขุอุปสมบทหนึ่งประณมกร
 นมัสการสมเด็จพระสุคตบรมโลกนาถ ประกาศตนว่าพระองค์เป็นพระ
 คาสตา ข้าพระองค์เป็นสาวก ๆ ดังนี้ ชนอันมากหลายพัน
 ได้ย่นลโลกตตรธรรม ในมณฑลที่หนึ่งฟังปุณณกปัญหาพยากรณ์
 นั้น เหวกมีด้วยประการฉนี้

จบปุณณกมาณปัญหาที่ ๓

๔ เมตตคฺคฺมาณวปฺปญฺหา (ที่ ๕๘/ก)

นมตถุ สุกตสฺส

ปฺจุฉามิ ตํ ภควา พฺรหฺมิ เม ตํ อิจฺจายสฺมา เมตตคฺคฺ

มณฺณามิ ตํ เวทคฺคฺ ภาวิตตคฺคฺ

กฺุโต นุ ทุกฺขา สมนฺยาคตา เม

เยเกจิ โลกสฺสมิมเนกรุปา

ทุกฺขสฺส เว มํ ปภวํ อปฺจุฉสฺสิ เมตคฺคฺติ ภควา

ตนฺเต ปวกฺขามิ ยถา ปชานํ

อฺปฺชินิทานา ปภวนฺติ ทุกฺขา

เยเกจิ โลกสฺสมิมเนกรุปา

โย เว อิวทวา อฺปฺชิ กโรติ

ปฺนปฺปนํ ทุกฺขมฺเปติ มนฺโท

ตสฺมา ปชานํ อฺปฺชิ น กยิรา

ทุกฺขสฺส ชาติปฺปภวานฺปสฺสํ ๑ เป ๑

อตาริ โส ชาติชฺรนฺติ พฺรมฺมิติ.

อนสนธิพระธรรมเทศนา มีขุพพาปรัสัยเนื่องตามลำดับแห่ง
ปัญฺหามา บัดนี้จะได้ วิสัชนาในเมตตคฺคฺมาณวปฺปญฺหาคำรบ ๔ ทำเนิร
ความว่า เมื่ออุปฺนธกมาณพกรายทูลถามปัญฺหาได้สคฺคฺยบัณฑุธรรมมา
ภิสมัย คำรงในเอหิภิกขอปฺสสมยทแล้ว เมตตคฺคฺมาณพผู้มีอายุได้
ชองแห่งปฺจุฉาโอกาสแล้ว จึงกรายทูลถามด้วยพระคําดาว่า “ปฺจุฉามิ

๕ เมตตคฺคฺมาณวชฺญหา

มีทกข์เป็นวิบากผล มีชาติชราวมรณะต่อไปเป็นธรรมคา พระองค์
จึงเป็นเวทกฏ ถึงที่สุดแห่งทุกข์ คือพระนฤพาน ด้วยพระญาณรู้
แจ้งชัดด้วยประการฉนี้ ฯ

บทที่ ๒ ว่า “ภาวิตฺตโต” พระองค์มีตนอันเจริญแล้วนั้น พระองค์
มีกายแลคิลแลจิตวเลบญญาอันเจริญแล้ว พระองค์ได้เจริญโพธิ
ปักชยธรรม ๓๗ แลอริยสัจ ๔ จนเกิดปฏิเวธญาณสัจฉิกิริยาภิสัมมัย
กอบด้วยผพิงคฺคฺเปกขา ความมัยสัจ ๖ อย่าง เมื่อเห็นรูป ฟังเสียง
ดมกลิ่น ลิ้มรส สัมผัสโผฏฐัพพะ ธรรม ด้วยจักขุโลคฆานะชีวหา
กายใจ ไม่โสมนนคฺคฺไม่โทมนนคฺคฺ เป็นผู้เอกฆามมัยสัจอยู่เสมอทุกสมมัย
พระองค์จึงเป็น ภาวิตฺตโต มีตนอันเจริญแล้ว ข้าพระองค์มาสำคัญว่า
พระองค์เป็นเวทกฏบุคคลมีตนเจริญแล้วด้วยประการฉนี้ ข้าแต่พระองค์
ผู้ทรงพระภาคย์ ทุกข์ทั้งหลายต่าง ๆ มิใช่อย่างเดี๋ยวนั้น มีชาติชราวมรณะ
เป็นต้น แลปภีรณกทุกข์ อันเกลื่อนกล่นเป็นอนนคฺคฺประการ เกิดขึ้นแต่
สิ่งอะไร มีอะไรเป็นนิทานเป็นสมุทฺทฺยเป็นแดนเกิด เมตตคฺคฺมาณพทุลลตาม
ถึงมูลเหตุนิทานแดนเกิดแห่งทุกข์ทั้งหลายด้วยประการฉนี้ ฯ

สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ จึงตรัสพยากรณ์แก่ บัณฺฑหาว่า
“ทุกฺขสฺส เว มํปภวํ อปฺปจฺฉสิ คนฺเต ปวฺกฆามิ ยถา ปชานํ”
คฺคฺกรเมตตคฺคฺ ท่านมาถามาถึงแดนเกิดแห่งทุกข์ ถามาถึงรากเง่าค้ำมูล
แห่งทุกข์แก่เรา เรารู้อย่างไร รู้จริงเห็นจริงซึ่งแดนเกิดแห่งทุกข์โดย
ลำพังปัญญาของเราอย่างไร เราจักแสดงแดนเกิดแห่งทุกข์ มุลลราก

โสฬสขัณฑ์หาปารายนวรรค

แห่งทุกขนั้นแก่ท่าน ตามที่เราได้รู้ได้เห็นจริงอย่างนั้น “อุปนิทานา ปภวนติ ทักข่า เยเกจิ โลกสูมิมเนกรปา” ทุกข์เหล่าใดเหล่าหนึ่งใน โลกนี้มีประการต่าง ๆ มีใช้อย่างเดียว มีอุปธิเป็นนิทานมอบให้ ซึ่งผล มีอุปธิเป็นเหตุเป็นปัจจัย เกิดขึ้นแต่อุปธิกิเลส “โย เว อวิทวา อุปธิ

กโรติ ปนปยุณํ ทุกขมเปติ มนุโท” บุคคลผู้ใดไม่รู้แจ้งชัดมาทำอุปธิ กิเลสให้เคยโตขึ้นในสันดาน บุคคลผู้นั้นเป็นคนเขลา ย่อมเข้าใจซึ่ง ทุกข์เนื่อง ๆ “ตสฺมา ปชานํ อุปธิ น กยิรา ทุกขสฺส ชาติปภวานุ ปสฺสตี” เหตุการณ์ดังนั้น เมื่อบุคคลมารู้ทั่วถึงเป็นผู้เห็นตามซึ่งชาติเป็น แตนเกิดแห่งทุกข์แล้ว ไม่พึงทำซึ่งอุปธิให้เจริญขึ้นในสันดานเลย ๆ

เนอความในคานานั้น โดยนิเทศแลอรรถกถาว่า คำว่า อุปนิทานั้น อุปธิมีประเภท ๓๐ ประการ คือคันทหา เครืองสคังคินรน ๑ ธิฏฐิ ความเห็นวิปริต ๑ กิเลส เครืองเสว้าหมองจิตร ๑ กรรม ท สัตว์ทำด้วยกายด้วยวาจาด้วยใจ ๑ ทจริต ความประพฤติชั่วด้วย ไตรทวาร ๑ อาหาร ๑ ปฏิมะ ความคับแค้น ๑ อปาทินนถาตุ ๔ เป็น ๑ ชายคนะ ๒ เป็น ๑ วิญญาณกาย ๒ เป็น ๑ จึงบรรจบเป็น ๓๐ ประการ ทุกข์ทั้งหลายมีชาติเป็นต้น มีอุปธิกิเลสนั้นแหละเป็นเหตุ ทุกข์ทั้งหลาย มีชาติชรามณะเป็นต้น มีอุปธิกิเลสเหล่านั้นแหละเป็นนิทานเป็นเหตุ มีอุปธิกิเลสเป็นปัจจัย ย่อมเกิดปรากฏแก่อุปธิทั้งหลายนี้บุคคลผู้ใดเป็น กยิตรหรือเป็นพราหมณ์เวสชนสูทชาติ เป็นคฤหิณห์หรือบรรพชิต เป็น เทพยคาหรือมนุษย์ เป็นผู้ไปแล้วในอวิชาไม่มีขุณญาที่จะหยั่งรู้ มี

ขุณญา
เกิด
ผู้นั้น
เหตุ
ขุณญา
เป
หนี
วิญ
คา
ทุก
อุป
พระ
คว
คว
น
จำ
อย่า
ขอ

ขุณฺณทราทรพล ไม่ผู้แจ้งประจักษ์ชัดว่า อปฺปิเหล่านีเ็นเหตุก่อกำให้
 เกิดทุกข์ มาทำอุปฺปิมีคณฺหาเป็นคณฺ ให้เจริญเติบโตขึ้นในสันตฺกาน บุคคฺค
 ผู้นั้นเป็นผู้หลงผู้เขลา ย่อมเข้าถึงความทุกข์มีชาติทุกข์เป็นคณฺเนื่อง ๆ
 เหตุการณฺคณฺนั้น เมื่อบุคคคฺคมาวฺวํทวฺวํรู้แจ้งประจักษ์ชัดด้วยวิปฺยสนา
 ขุณฺณทราทรว่า สังขารทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ธรรมทั้งหลาย
 เป็นอนคฺคตา อนึ่งมาวฺวํทวฺวํว่า “ ยถิณฺณจฺจ สมนุทฺถมฺม ” วัฏฏะอันใดอัน
 หนึ่ง มีธรรมเป็นเหตุเกิดขึ้นพร้อมเป็นธรรมคา “ สัพพนฺนํ นโรธมฺม ”
 วัฏฏะทั้งปวงนั้นมีอันดับไปโดยไม่เหลือเป็นธรรมคาคณฺนี้ แล้วเป็นผู้เห็น
 ตามซึ่งชาติเป็นแดนเกิดแห่งวัฏฏทุกข์ หรืออปฺปิเป็นแดนเกิดแห่งชาติ
 ทุกข์เป็นคณฺ ไม่พึงทำซึ่งอุปฺปิมีคณฺหาเป็นคณฺให้เจริญเติบโตขึ้นในสันตฺกานเลย ๆ

เมตตคฺคมาณพสฺสรเสวฺวณฺณพระคณฺทลตามตามลาคิยวฺว่า “ ยนฺนํ
 อปฺปิณฺณมฺห อภิกคฺคยํ โน อณฺณํ คํ ปุจฺจลลามี ตทฺธิม พุริ ” ข้าแต่
 พระผู้ทรงพระภคคฺคย ข้าพระองค์ทลตามความซื่อใด พระองค์ก็ได้แสดง
 ความซื่ออันแก่ข้าพระองค์แจ่มแจ้งทุกประการแล้ว ข้าพระองค์ขอถาม
 ความซื่ออันอีก ขอพระองค์จงแสดงความซื่อ แก่ข้าพระองค์เถิด “ กถํ
 นุ อธิว วิตรนฺนติ โธมฺมิ ชาติชฺชวฺวํ สกฺกปริทฺทวณฺณ ” บุคคคฺคมีขุณฺณ
 จำทรงทั้งหลาย ย่อมข้ามโอฆะแลชาติชวรามณะโสภปริทเวระได้ควฺย
 อยางไร “ ตมฺเม มนฺนิ สากฺก วิยากโรหิ ” ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นมนฺนิ
 ขอพระองค์จงพยากรณ์ธรรมที่เป็นอบายจะข้ามโอฆะนี้ให้สำเร็จประโยชนฺ

โสฬสขุญหาปารายนวรรค

แก้ข้าพระองค์เกิด “ตถาหิ เต วิทิตो เอส ธมฺโม” เพราะว่า
กรรมเป็นเครื่องข้ามโอชะแลโลกปริเทวะทุกข์โทมนศคือปายาสนี้ พระ
องค์ทรงทราบแจ้งประจักษ์ชัดแล้ว ใ้เลือกซึ่งพิจารณาทำให้เป็นแจ้ง
แล้วด้วยประการนั้น ๆ

สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ เมื่อพระองค์จะทรงพยากรณ์แก้ขุญหา
จึงตรัสพระคาถาว่า “กิตฺติยิสฺสามิ เต ธมฺมํ ทิฏฺฐุเสฐ ธมฺเม อนฺติหิ”
ตกรเมตตค เราจักแสดงกรรมแก่ท่านในธรรมที่เราได้เห็นแล้วเป็นธรรม
อันประจักษ์แก่ตน ใช้ธรรมที่บุคคลกล่าวอ้างว่าได้ยินได้ฟังมาอย่างนี้ ๆ
โดยอธิบายในคานานั้นว่า เราจะแสดงซึ่งกรรมฝ่ายข้างจะให้สัตว์ครุสัตว์
มีสติปัญญา ๔ เป็นต้น แลพระนฤพานแลทางปฏิบัติไปยังนฤพานแก่
ท่านในธรรมที่เราได้เห็นแล้วได้รู้แล้ว ซึ่งแล้วพิจารณาทำให้แจ้งแล้ว
ไม่เป็นแต่ซัดอ้างว่าท่านแต่ก่อน ๆ ใ้กล่าวได้สอนมาอย่างนี้ ๆ ใช้
ธรรมที่ถือเอาโดยอาการทั้ง ๑๐ มีถือเอาตามเล่าลือว่าได้ยินผู้ว่ามา
อย่างนี้ ๆ เป็นต้นเป็นธรรมอันประจักษ์แก่ตน เราจึงเห็นจริงด้วย
ปัญญาตน บุคคลใ้รู้แจ้งซึ่งกรรมใดเล่า ฟังเป็นผู้ลักค่างสติเทียบอยู่
ค่างสติในที่ตั้งแห่งสติคือสติปัญญา ๔ ประพฤติเป็นธรรมจริยาแล้ว
จะฟังข้ามคณหาอันชานไปในโลกเสียได้ ๆ

เมตตคฺมาณพิจฺจกรายทุลวิงวอนว่า “ตณฺหาหิ อภินฺนทามิ มเหสิ
ธมฺมมุตฺตมํ” ข้าแต่พระองค์ผู้แสวงหาใหญ่ ข้าพระองค์ชื่นชมชอบนัก
ซึ่งธรรมอันอุดมคือพระนฤพานนั้น “ยํ วิทิตฺวา สโต จริํ ตเว โลเก

ว่า วิสตุคฺคิ” บุคคลผู้รู้แจ้งซึ่งธรรมอันออกมาแล้ว ดำรงสติในที่ที่ตั้งแห่ง
ระ สติประพฤติแล้วจะพึงข้ามคณหาอันช้านไปในโลกเสียได้

จึง “อดลฺล ภาควา ตํ ฐมฺมํ อจฺจิกฺขนฺโต” เมื่อสมเด็จพะผู้ทรง
พระภาคย์จะตรัสแสดงธรรมเครื่องข้ามคณหานั้นแก่เมตตคฺคฺมาถวญฺญ จิง
ภา ตรัสพระคาถาว่า “ยฺกิญฺจิ สมฺปชานาสิ อทุทํ อโธ ทิวฺยญฺจาปิ

” มชฺฌเณ” บุกรเมตตคฺคฺมาถวญฺญซึ่งสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ของบนค้วย ของต่ำค้วย
รวม ก้านขวางสถานกลางค้วย “เอเตสฺส นนฺทิณฺญ นินฺเวสนณฺญ ปนฺชช วิณฺ-

๗ ญาณํ ภาเว น ทิณฺญาเจ” ท่านจงบนเทาเสียจงละเสีย ซึ่งความเพลินค้วย
สร้อย ความถ้อยมั่นค้วยในส่วนทั้งหลายนั้น จงบนเทาเสียซึ่งวิญญาณค้วย

เก เมื่อท่านบนเทาความเพลินความถ้อยมั่น ในส่วนของบนของต่ำ ของ
ลัว ขวางสถานกลางนั้นเสียแล้ว แลบนเทาอภิสังขารวิญญาณเสียได้แล้ว
ไฉ่ ท่านก็จักไม่พึงตั้งอยู่ในภพ

มา ความอธิบายซึ่งว่าของบนของต่ำของขวางสถานกลางนั้นแสดง
ว้ย ๖ นัย นัยที่ ๑ ส่วนอนาคตชื่อว่าของบน ส่วนอดีตชื่อว่าของต่ำ

ช้อย ส่วนปัจจุบันชื่อว่าของขวางในท่ามกลาง นัยที่ ๒ ว่า เหล่าธรรมที่เป็น
ลัว กุศลเป็นของบน อกุศลธรรมทั้งหลายเป็นของต่ำ อพยากตธรรม

หสิ เป็นของขวางในท่ามกลาง นัยที่ ๓ ว่า เทวโลกเป็นของบน อบาย
โก โลกเป็นของต่ำ มนุษยโลกเป็นของขวางในท่ามกลาง นัยที่ ๔ ว่า

โก สุขเวทนาเป็นของบน ทุกขเวทนาเป็นของต่ำ อุเบกขาเวทนาเป็นของ
เก ขวางสถานกลาง นัยที่ ๕ ว่า อรูปธาตุเป็นของบน กามธาตุเป็นของ

โศภิตขัตติยาปารายณวรรค

คำ รูปธาตุเป็นของขวางสถานกลาง นัยคำรบ ๖ ว่า แต่พันเท่าขึ้นไป
 เป็นของบน แต่ผลลงมาเป็นของต่ำ ส่วนท่ามกลางเป็นของขวาง
 สถานกลาง เมื่อท่านมาหมายรู้^๕ของบนของต่ำสถานกลางทั้ง ๖ นัยคุณ
 แม้อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว พึงขึ้นทหาเสียพึงละเสีย ซึ่งนั่นก็คือความเพลิน
 แลอธิเวสความถึมั้น ด้วยตณหาแลทัญญู^๕ ในของบนของต่ำของ
 ขวางสถานกลาง ที่แสดงแล้วนเสียให้สิ้นทุกอย่างเถิด พึงขึ้นทหาเสีย
 ละเสียซึ่งวิญญาณอันไปกับด้วยปัญญาวิสังขารอปัญญาวิสังขารอเนชชา
 วิสังขารเสียเถิด เมื่อท่านมาละความถึมั้นในของบนของต่ำของ
 ขวางนั้นเสียทุกสิ่ง แลวิญญาณอันไปกับด้วยอภิสังขารทั้งสามเสียได้
 แล้ว ท่านก็จักไม่พึงตั้งอยู่ในกามภพแลปนภพอีกแล้ว “เฮว วิหารี
 สโต อปฺปมตฺโต ภิขุ จรฺ ฆิตฺวา มมายิตานิ” ภิขุเป็นผู้ประพฤดิ
 อย่างนี้ เป็นผู้ขึ้นทหาความเพลินความถึมั้นแลอภิสังขารวิญญาณอยู่
 อย่างนี้ พึงดำรงสติในอารมณทศวรรตัก เป็นผู้ไม่ประมาทละความ
 ถึมั้นว่าของเรา ๆ ด้วยตณหาแลทัญญูเสียประพฤดิอยู่ “ชาติชฺชวรี
 โสภปริวิทฺทวณฺจ อีเชว วิทฺวา ปชฺชเหยฺย ทุกฺขํ” ภิขุผู้เป็นกัลยาณบุถุชน
 หรือเป็นเสขบุคคล เป็นผู้รู้แจ้งแล้วไปแล้วในวิชชาารูแจ้งชัด พึงละเสีย
 ซึ่งทุกข์คือชาติชรามรรณะโสภปริวิทฺททุกฺขโทมนศุปายาสในอิตถภาพภ
 ษนี้เทียว ฯ

ลำดับนั้น เมตตคฺคฺมาณพ กรายทูล สรวเสวีญฺ พระคุณ ด้วยคาถาว่า
 “เอตานิ นทานิ วโจ มเหสิโน” ข้าพระองค์ชนสมยิ่งนักซึ่งพระ

๔ เมตตาคูมาถวญญา

ราชาแสดงธรรมเทศนาของพระองค์ผู้แสวงหาซึ่งคุณอันใหญ่ “ สุกตติโค
 โคตมนุปติก ” ข้าแต่พระโคตมโดยพระโคตร พระนฤพานอันไม่มี
 อุปธิคือกิเลสแลชั้นธแลอภิสังขาร พระโคตมเจ้ากล่าวที่แล้วด้วยญญติ
 แต่งตั้งเข็ศเผยจำแนกแจกทำให้คนชนนแก่ข้าพระองค์แล้ว “ อทฐา หิ
 ภควา ปหาสี ทกขั ” ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาคย์พระองค์ละความทุกข์
 มีชาติเป็นต้นเสียไค้แน่ที่เดียวแล้ว “ ตถาหิ เต วิทิตโต เอส ธมฺโม ”
 เพราะว้าธรรมอันประเสริฐพระองค์ตรัสรู้แจ้งชัดแล้วด้วยประการนั้น “ เต
 จายี นฺน ปชฺเชยฺย ทกขั เย ทฺวํ มฺหิ อฏฺฐิตํ โอวเทยฺย ”
 ข้าแต่พระมุนีพระองค์พึงตรัสเทศนาสั่งสอนชนเหล่าใด คือภิกษุทั้งหลาย
 พราหมณ์เวสชนนสุทชาติทั้งคฤหัสถ์บรรพชิตทั้งเทพยดาแลมนุษย์ ไม่
 หยคยัิง ตรัสสั่งสอนทุกวันเนือง ๆ ไซ้ แม้ชนทั้งหลายเหล่านั้น
 พงละความทุกข์มีชาติชราเป็นต้นเสียไค้โดยแท้ “ คนฺตํ นมสฺสามิ
 สเมจฺจ นาค ” ข้าพระองค์มาถนอพนอบน้อมพระผู้ทรง พระภาคย์
 ผู้เป็นอันจริยมนษุยนาคพระองค์นั้นด้วยกายด้วยวาจาด้วยจิต ข้าพระองค์
 สักการเคารพด้วยธรรมานธรรมปฏิบัติ “ อยฺเปเว มํ ภควา อฏฺฐิตํ
 โอวเทยฺย ” แม้ไฉนพระผู้ทรงพระภาคย์พึงสั่งสอนข้าพระองค์ไม่หยค
 ทรงสั่งสอนทุกวันเนือง ๆ เถิด ฯ

“ อิทานิ ตํ ภควา ” บัดนี้สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ แม้อัน
 พราหมณ์นริ้แจ้งชัดแล้วว่าพระองค์ละความทุกข์เสียไค้แล้วด้วยประการ
 ฉนี้ พระองค์ไม่นำคุณนั้นเข้ามายังตน เมื่อจะตรัสสั่งสอนด้วยบุคคล
 อันละความทุกข์เสียไค้แก่เมตตาคูมาถนพนัน จึงตรัสพระคาถาว่า

โสฬสขุญหาปารายนวรรค

“ ยี่ พราหมณ์ เวทคํ อภิษณฺณา อภิณฺจนํ กามภเว อสฺสคํ ” ท่าน
 พงษ์ ยี่รัฐจริงซึ่งบุคคลใด “ พราหมณ์ ” เป็นพราหมณ์ “ เวทคํ ”
 ถึงซึ่งที่สุดแห่งทุกขด้วยญาณรู้แจ้ง “ อภิณฺจนํ ” ไม่มีความกังวล
 “ กามภเว อสฺสคํ ” ไม่ข้องอยู่ในกามแลภพ “ อทฺธา ทิ โส โธมมิํ
 อทฺธา ” บุคคลนั้นได้ข้ามแล้วซึ่งโอฆะนี้ได้แน่แท้แล้ว “ คินฺนโณ
 จ ปาวิ อชิลอ อกฺโข ” ข้ามไปแล้วยังฝั่งคืออนุพาน ไม่มีกิเลส
 เครื่องกรังเครื่องเนาแล้ว เป็นผู้ไม่มีความสงสัยแล้ว ฯ

ความอธิบายในนิเทศว่า ท่านมารู้ ยี่รัฐจริงแจ้งชัด ซึ่งบุคคล
 ใดว่าเป็นพราหมณ์ เพราะลอบยาบธรรมทั้ง ๗ เลี้ยสิ้นแล้ว ยาบธรรม
 ทั้ง ๗ คือ สักกายทิฏฐิ วิภิจิณา สลัปปัตตปรามาส ราคะ โทสะ โมหะ
 มานะ กัดิ ธรรมที่เป็นยาบอกศลเครื่องเสว้าหมองทำความเกิดความ
 เป็นอีก มีวิบากเป็นทุกข์ มีชรามรณะต่อไปในสงสาร ท่านนั้นลอบ
 ยาบเลี้ยสิ้นแล้วไม่เหลืออยู่ในสันดาน “ เวทคํ ” ถึงซึ่งที่สุดแห่งวิญญู
 ทุกข คือพระอนุพานด้วยญาณหยั่งรู้ ในอริยมรรคทั้ง ๘ “ อภิณฺจนํ ”
 ท่านไม่มีกังวล กังวลคือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ กังวลคือ
 กิเลสแลทุจริตไม่มีแก่ท่าน ท่านละกังวลทั้งปวงเลี้ย “ กามภเว
 อสฺสคํ ” ท่านไม่ข้องเกี่ยวพัวพันในวัฏฏกามกิเลสกามแลกามภพ
 ปนภพ ท่านผู้นั้นแลข้ามโอฆะห้วงลึกกตสัทวให้จมอยู่ในสงสารวัฏทั้ง ๘
 คือ กามโอฆะ ภวโอฆะ ทิฏฐิโอฆะ อวิชชาโอฆะได้แน่ที่แท้แล้ว
 “ คินฺนโณ จ ปาวิ ” ท่านนั้นข้ามห้วงทั้ง ๘ แลห้วงสงสารไปยังฝั่งฟาก

๕ เมตตคฺมาณวขฺยญฺหา

ข้างโน้นคืออนฤพาน “อชิโล” ไม่มีตะปูคอกิลเลสแล้ว กิลเลสทั้งหลาย คือราคะ โทสะ โมหะ แลกิลเลสขวิวาร มีโกระอุปนาหะเป็นต้นจนถึง อุกุสลาภิสังขาร เป็นประหนึ่งตะปูเครื่องเนาเครื่องกรงจัตริให้แนบแน่น ยากที่สัตว์จะหลุดจะถอนให้เคลื่อนให้หลุดได้ ท่านละเอียดแล้ว ตักขิน พร้อมแล้ว เผลอเสียด้วยเพลิงคือญาณแล้ว “อกโข” ท่านไม่มีความสงสัยในทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ไม่มีความสงสัยในปฏิจตุสมุขยาท กรรมแล้ว ฯ

เมื่อพระผู้ทรงพระภาคย์จะทรงแสดง วิธีทางปฏิบัติของการก บุกคณผู้ข้ามชาติชราให้ยิ่งขึ้นไป จึงตรัสพระคาถาอวสานที่สุดว่า “วิทวา จ โย เวทฺท นโร อธิ ภวาภเว ลํคมิมี วิสซชฺ โส วิตฺตฺโตนฺนํ อนินฺนํ นินฺนํ อตาริ โส ชาติ ชรณฺติ พุริมิ” ทูกรเมตตคฺ นรชนโคเป็นผู้รู้ ไปแล้วในวิชชาารูแจ้งชัด เป็นเวทคบุกคณในสาสนาน หรือในอดีตภาพนัสละซึ่งคณหาเครื่องของข้อยืนในภพน้อยภพใหญ่เสียแล้ว เราผู้ตถาคคตย์อมกล่าววว่า นรชนนนั้นมิตถหาปราศไปแล้ว ไม่มีความทุกข์ มีความหวังความปราถนาอันออกแล้ว นรชนนนั้นได้ข้ามชาติ ชราแล้ว ฯ

เอวํ ภควา สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ แสดงแล้วซึ่ง พระสูตรเมตตคฺมาณวขฺยญฺหานี้ ด้วยนิกฺกฺวคือพระอรหัตตด้วยประการฉนี้ เมตตคฺมาณพคฺขิษยขวิวารพนหนึ่งสำเร็จพระอรหัตตผล ประคิษฐาน ในเอหิภิกขอุปสมบท ทรงสั่งสมาธิปฏิบัติจรรจนั่งประณมกรนมัสการ

โศภัสขัณฐาปารายณวรรค

สมเด็จผู้ทรงพระภาคย์ประกาศตนว่า พระผู้มีพระภาคย์เป็นพระ
 ศาสตรา ข้าพระองค์เป็นสาวก ๆ สัตว์อันนับด้วยพันเป็นอันมากก็ขันดู
 อริยมรรคอริยผล เบื้องต่ำเพียงเสขภูมิ ณสถานมณฑลตตพง
 เมตตคฺมาณวขัณฐาปายกรณภาสิตันนั้น เขวักมีด้วยประการฉนี้ ๆ

จบเมตตคฺมาณวขัณฐา ที่ ๔

๕ ไชยคมาถวบัญญัติ (ที่ ๒๐/๗)

นมตฤ สุกตลุต

ปุจฉามี คัมภีระ พุทธิ เม คัมภีระ อธิบายสมาธิ ไชยโก
วาจาภิณฑขามิ มเหสี ตัญหิ
คว สุกตวาน นิคฺโขลิตํ สิกฺเข นิพพานมคฺตโน
เตนทาทปฺบํ กโรหิ ไชยคมาถว อธิเว นิปโก สโต
อิโต สุกตวาน นิคฺโขลิตํ สิกฺเข นิพพานมคฺตโน

ปสุตสามหิ เทวมนุสฺสโลเก
อภินันฺนิ พุราหมณํ อธิวิมานํ
ตนคัมภีระ นมสฺสสามิ สมมตฺตกฺข
ปมฺมว มํ สกฺก กถํกถาหิ
นาหิ สมิสฺสสามิ ปโมจนาถ
กถํกถิ ไชยค กณฺจิ โลเก
ธมฺมมว เสฏฺฐิ อชานมาโน
เอวํ ตวํ อโสมมิมี ตเวสิ
อนสฺส พุระเหม กรุณายมาโน
วิเวกธมฺมํ ยมหิ วิชณฺณํ
ยถาหิ อากาโส จ อพฺยาปชฺชมาโน
อิเวว สนฺโต อสิโต จเวยฺยํ

โศภิตยัฎฐาปารายณวรรค

กิตฺตยิสฺสํสามิ	เต สนฺตึ	โธคกาทิ	ภควา	ทิจฺฐุเช	ธมฺเม	อนิฺตฺตีหํ
	ยํ	วิทฺตฺวา	สโต	จรํ	คเว	โลเก
		คณฺจาทํ	อภินฺนํทามิ		มเหสิ	สนฺติมคฺคตมํ
	ยํ	วิทฺตฺวา	สโต	จรํ	คเว	โลเก
		ยํกิลฺลิจิ	สมฺปชานาสิ		โธคกาทิ	ภควา

อทุธํ อโธ ทิริยณฺจายี มชฺชฺเฉ
 เอตํ วิทิตฺวา สงฺโคติ โลเก
 ภวภวาย มากาสิ คณฺหฺนฺติ ฯ

อนสนธิพระธรรมเทศนา มีอุปมาเปรียบเนื่องตามลำดับแห่งขัณฺฐา
 มา บุคฺนฺจะไค้วิสิขฺนาในโธคกมาณขัณฺฐาคำรบ ๕ มีคํวามว่า เมือ
 เมคคคฺคมาณพกรวยทูลถามขัณฺฐาไค้สคฺขบรลลธรรมาภิสมฺมัยคํารงใน
 เอหิภิกขุอุปสมบทแล้ว โธคกมาณพไค้ชองปุจฺฉาโอกาสแล้วจึงกรวยทูล
 อารอาณาสมเท็จพระผู้ทรงพระภาคย์ให้ทรงแสดงธรรมกล่าวคาลว่า
 “ปุจฺฉามิ คํ ภควา พุรุหิ เม คํ” ข้าแต่พระผู้มีพระภาคย์ ผู้ทรง
 พระกรณาคุณแจกสุขประโยชน์แก่เวไนยสัตว์ ข้าพระองค์กรวยทูลถาม
 พระองค์ผู้พระศาสดา พระองค์จึงตรัสเทศนาซึ่งอดีต อันข้าพระองค์
 ทูลถามนั้นแก่ข้าพระองค์เกิด “วากภิกขุขามิ มเหสิ คฺคยฺหํ” ข้าแต่
 พระองค์ผู้แสวงหาคณฺธอันใหญ่ ข้าพระองค์ปรารถนาขิงนัก ซึ่งพระวาก
 แห่งองค์พระสคค “คว สคฺควาน นิคฺคโฆลํ ลิกฺกฺเช นินฺพพานมคฺคโน”
 ข้าพระองค์ไค้พงเทศนาสำเนียงกก้องของพระองค์ผู้ศาสดาแล้ว จะพง
 คึกษาซึ่งพระนินฺพพานแห่ง=แก่=คณ ๑

๕ โศกมาถวญหา

สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ตรัสว่า “ เตนหาคบขี้ กโรหิ ” คุกร

โศกคะ ถ้าฉันที่ท่านจงกระทำความเพียรเถิด จงมีขุญญารักษาตน
โดยไม่เหลือ จงเป็นผู้รูกำรงสติ กระทำซึ่งความเพียรในธรรมวินัย
นี้แท้จริง ท่านได้พึ่งเทศนาที่ก้องแก่สำนึกเราผู้พระตถาคตแล้ว
พึงศึกษาซึ่งพระนิพพานแห่ง=แก่=ตนเถิด ฯ

ในพระคาถาทรงสั่งสอนนี้ โดยเนื้อความว่า คุกรโศกคะท่านจง
เป็นผู้รักษาตนโดยไม่เหลือ จงเป็นบัณฑิตดำเนินในอัตถะในประโยชน์
ด้วยขุญญาเป็นยวดยาน ท่านจงมีขุญญากล้าหาญรู้ประจักษ์ชัด จงมี
พหุวิชาสมบัติอันเป็นเครื่องตนจากหลบลภัยคือกิเลส ท่านจงมีญาณ
หยั่งรู้ปรกติให้อัตถะมีวิเศษแจ่มแจ้ง จงมีเมธาสามารถร้อแย้งทำลาย
กิเลสเสียจากสันดาน ท่านจงประกอบด้วยเนยกกัญญาณปาริหาริก
ขุญญาณนี้ ฯ

อนึ่งท่านจงเป็นผู้รักโดยเหตุ ซึ่งจะให้เป็นสโดยคคล ๔ ประการ
คือยังกายานุขัสสนาสติขุญฐาน เวทนานุขัสสนาสติขุญฐาน จิตตานุขัสสนา
สติขุญฐาน รัสมานุขัสสนาสติขุญฐาน ให้บังเกิดมีในจิตร ท่านจง
มีสติด้วยอนุขัสสนาทั้ง ๔ ประการณนี้เถิด ท่านจงเป็นบุคคลประกอบด้วย
เนยกกัญญาณแลสติ ในธรรมวินัยพรหมจรรย์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
นี้แท้จริง ท่านจงทำความเพียรอันจะเฉาษาปรกรรมแลกิเลสเสียให้ย่อยไป
จงทำอุสาหะอดทนขึ้นไปอย่าท้อถอย จงทำความเพียรกล้าขี้หนัก จงทำ
ซึ่งพยายาม จงทำซึ่งสติ ซึ่งวิริยะ ซึ่งฉันทะ ปรารถนาที่จะทำในกิจ

โสฬสขัณฺหาปารายนวรรค

ละบาปกรรมมาเพื่อกุศล ทำให้บริบูรณ์ขึ้นในสันดาน ท่านจงประกอบ
 ด้วยเนยกัญญาณแลสดีแล้ว ทำความเพียรในธรรมวินัยพรหมจรรย์นี้
 จนเด็ก เมื่อท่านได้ฟังนิคโฆสคำสอนก็ก้องแต่สำนึกเราผู้พระตถาคต
 นี้แล้ว ฟังศึกษาซึ่งสิกขาทั้ง ๓ อธิศีล อธิจิต อธิขัณฺญา เพื่อความ
 ภัย รากะ โทสะ โมหะ แก่นเด็ก ๆ

เมื่อพระองค์ทรงตกเตือนจนแล้ว โรคกามาณพมิจิตรชนชมเมื่อ
 จะสรรเสริญพระผู้มีพระภาคย์ ทูลอาราธนาซึ่งการที่จะให้ปลดเปลื้อง
 จากความสงสัย จึงกล่าวพระคาถาว่า “ปลฺสูสามหํ เทวมนุสฺสโลก”
 เป็นต้น เนื้อความว่า ข้าแต่เทวดาผู้ล่งเทวดาอื่น เป็นเทวดาประเสริฐ
 กว่าเทวดาทั้งหลาย ข้าพระองค์เห็นอยู่ซึ่งพระผู้มีพระภาคย์พทธีเจ้า
 อันเป็นพรหมณ์ลดยกิเลสบาปกรรมเสียแล้วไม่มีกังวล เสด็จขอยุให้
 พระกายเป็นไปด้วยอิริยาบถทั้ง ๔ ในมนุษยโลก ข้าแต่พระองค์ผู้มี
 จักขุโดยรอบ คือประกอบด้วยพระสัพพัญญุตญาณ ข้าพระองค์
 นมัสการซึ่งพระองค์นั้นด้วยกายวาจาจิต ข้าแต่พระองค์ผู้ออกบรรพชา
 แต่สักยตระกูล พระองค์จึงปลดเปลื้องซึ่งข้าพระองค์นเสียจากกถกถา
 ทั้งหลาย พระองค์จึงปลดซึ่งข้าพระองค์ให้พ้นจากความสงสัย อันเป็น
 เหตุให้กล่าวว่อย่างไร ๆ เป็นหลายประการ ๆ

ในนิตศแลอรรถกถาว่า “ปลฺสูสามหํ เทวมนุสฺสโลก” พระองค์
 ผู้เทพยดาทั้งนั้น เทวดามี ๓ จำพวก เทวดาโดยสมมติคือพระเจ้า
 จักรพรรดิราช พระเจ้าประเทศราช แลพระราชกุมาร แลพระเทวี
 เทวดาโดยอပ္ยัตติ คือเทวดากามาวจร แลเทวดานับในหมู่พรหม ๓

๕ โธศกมาณวญหา

เทวทานันย โดยความบริสุทธิ์ คือพระอรหันต์ชฌาตพ ทถาคตสาวก
 แลพระปัจเจกสัมพทธเจ้า ๓ สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ผู้ พระอรหันต์
 สัมมาสัมพทธเจ้า เป็นเทพยதாகว่าเทพยดา ๓ เหล่าดังกล่าวมาน
 พระองค์เป็นเทวดาล่วงเทวดา เป็นสี่หะกว่าสี่หะ เป็นนาคกว่านาค
 เป็นผู้มีหม่อมคณะกว่าผู้มีหม่อมคณะ เป็นมุนีกว่ามุนีอื่น ๆ พระองค์เป็น
 เทพยดาคด้วยอติเถว่า ประเสริฐยิ่งลวงเทวดาอื่นทุกหมู่เหล่าด้วยประการ ฉนั้น
 พระองค์เป็นพราหมณ์ด้วยอติเถว่า ลอยสัถกายทิฏฐิ วิจิทธิจจา สีสัพ
 พัตตชรามาส ภาคะ ไทสะ โมหะ มานะ เสียแล้วพระองค์ไม่มีกัณวล
 คือ ภาคะ ไทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิภิกิเลสทจวิตด้วยประการทั้งปวง
 แล้ว พระองค์มีภักษโดยรอบ คือ พระสัพพัญญุตญาณอันหยั่งร
 ธรรมทั้งปวง ประหนึ่งดวงมิ่งสภักษผู้มองใสไม่บอดพิบัติเห็นรูปแจ้งชัด
 ฉนั้น พระองค์เป็นสักกะเพราะออกบวชแต่สักกะตระกูล แลบริบูรณ์
 ด้วยอริยทรัพย์แลอริยรัตนมีประการเป็นอันมาก แลสามารถอาจหาญ
 แกล้วกล้าไม่สทกสท้านหวาคเสียวลคังจิตระลภัยแลความเป็นคนชลาด
 เสียแล้ว มีความขันโลมชาคิอันปราศแล้ว พระองค์จึงทรงพระนาม
 ว่าสักกะ โดยนัยเนื้อความสามอย่างฉนั้น พระองค์จึงปลดเปลื้อง
 ข้ำพระองค์ โธศกนี้เสียจากกถักถาค คือ วิจิทธิจจาทั้งหลายเถิต วิจิทธิจจา
 ความเป็นเหตุ สงสัยคิคคันลำบากจิตร แลปราศจาก ปัญญาอันช่วย
 รักษาเขี้ยววาไว้เกิดมีแก่ผู้ใดแล้วก็เป็นเหตุให้ผู้ฉนั้นคิคคานิ่งว่าอย่างไร ๆ
 หนอ ข้อคังนั้น ๆ ชื่อว่า กถักถาค สงสัยอไรเล่า สงสัยในทกข์

โสฬสขัณฑ์หาปารายนวรรค

สงสัยในเหตุแห่งทุกข์ สงสัยในความดับทุกข์ สงสัยในปฏิปทาอัน
ให้สัตว์ถึงความดับทุกข์ สงสัยในส่วนเบ้องตนเบ้องปลายแลทั้งเบ้องตน
เบ้องหลัง สงสัยในธรรมทั้งหลายอันให้บังเกิดขึ้นพร้อมด้วยแปนธรรม
มีสิ่งนี้ ๆ แปนขัณฑ์ อันนี้เป็นวิจิตรจากความสงสัย ๘ ประการ ความ
สงสัยในขัณฑ์ที่จะรอบรู้ คือสองทางไม่เป็นหนึ่งแน่ลงว่าอย่างไร
ความพิลึกแห่งใจที่เป็นไปในวัตถุ ๘ นั้นเป็นกถิกถา ความสงสัยแปน
เหตุให้คิดให้กล่าวอย่างไร ๆ ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้แปนสักกะ พระ
องค์จงปลดเปลื้องข้าพระองค์เสียจากกถิกถาทั้งหลายเถิด พระองค์จง
ยังข้าพระองค์ให้หลุดออกไปเสียจากลูกศรคือกถิกถาคความสงสัยนี้เถิด ฯ

ถ้าคณนั้นสมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ จะทรงแสดกซึ่งก้าวปลด
เปลื้องจากกถิกถา แปนกิจเนื่องด้วยตนโดยนัยแท้จริง ให้โรค
มาพบเห็นโดยมุขคือขำมโธมะขำมหวังสงสารภพ จึงตรัสคาถาว่า
“นาหิ สมิสฺสามิ ปโมจนาย” แปนคณ เนื้อความว่าคณโรค
เราผู้ตถาคตไม่ อาจยังผู้ มี กถิกถา สงสัยผู้หนึ่งในโลก ให้พ้นให้
หลุดไปได้ เมื่อสัตว์ในโลกมีความสงสัยอยู่ในสันคานัน ซึ่งเรา
จะช่วยเหลือปลดเปลื้องช่วยเหลือให้มันไม่ได้ ก็ท่านมารู้ทั่วถึงซึ่งธรรม
อันประเสริฐแล้ว ท่านจะฟังขำมโธมะอันกถิสัตว์ให้จมลงยังทุกข์
นี้ไม่ได้ ด้วยขัณฑ์ที่รู้ทั่วถึงซึ่งธรรมอันประเสริฐอย่างนั้นแหละ ฯ

โดยอธิบายว่าสัตว์นั้น ๆ ซึ่งมีความสงสัยอยู่ในสันคานเกลือก
กลัวด้วยกิเลสลามกธรรม ยังมีลวงพ้นความเป็นขุดชนได้ เรา

๕ โศกมาถวญญา

ผู้ตกาศจะปลดเปลื้องความสงสัยในสันดานผู้นั้นเสีย ทั้งบุคคลมี
 ภายเขื่อนปฏิภูลแล้ววานผู้อื่นให้ช่วยชำระหนี้ไม่ได้ สัตว์นั้น ๆ จะ
 ปลดเปลื้องตนให้พ้นกิเลส สิ้นความสงสัยจากสันดานลวงความ
 เป็นยุดชนเสียได้ ก็ด้วยปฏิบัติกายวาจาใจของตนนั้นแหละ เราผู้
 พระตกาศเป็นแต่ผู้นำผู้สั่งสอนผู้แสดงมรคาให้ดำเนินปฏิบัติเท่านั้น
 ผู้ใดมาปฏิบัติตามคำสั่งสอนไม่ลวงละเมิด ก็จะมีผลพิเศษถึงความ
 บริสุทธิ์ได้ ผู้ใดไม่ดำเนินตามคำสั่งสอน แวะเวียนอ้อมวงนอก
 มรคาแล้ว ก็คลากจากคุณพิเศษเสียหาประสบความบริสุทธิ์ไม่
 ซึ่งผู้นั้น ๆ ไม่ปฏิบัติกายวาจาใจตร ไม่ข้าเพินเพียรทำางสติช่วย
 เลยเพิกเฉยอยู่ตามปรกติ เราผู้พระตกาศจะช่วยชำระกิเลสใน
 สันดานผู้นั้นให้สิ้นไป ช่วยเปลื้องให้ผู้นั้นพ้นความสงสัย ทั้งช่วย
 ชำระมลทินสามัญในกายนั้นไม่ได้ คุณร โศกจะผู้หนึ่ง ผู้ใดในโลก
 เมื่อสัตว์ยังเกลือกกลัวด้วยกิเลส ยังประกอบด้วยความสงสัยอยู่
 เราจะช่วยชำระกิเลสละความสงสัยให้ผู้นั้นไม่มี ท่านมารู้ซึ่ง
 ธรรมอันประเสริฐ คือ อมฤตย นฤพาน ท่านจะข้ามโอฆะได้ด้วยอย่าง
 นี้ คือ ด้วยบุญญาอันแหละ บุญญาที่หยั่งรู้แจ้งชัดนำสัตว์ให้บริสุทธิ์
 สัตว์ยอมบริสุทธิ์ด้วยบุญญานั้น ๆ

โศกจะมาถวญญามีจิตรอันชื่นชม เมื่อจะสรรเสริญกรายทูลขอ
 คำสั่งสอน จึงกล่าวพระคาถาว่า “อนสาส พุรหม กรณายมาโน”
 เป็นต้น เนื้อความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้พรหม พระองค์จงทรงพระ
 กรณาสั่งสอนข้าพระองค์เถิด ข้าพระองค์จะพึงรู้แจ้งด้วยธรรมเป็น

โสฬสขุณฺหาปารายนวรรค

ที่สังกัอินโด ขอพระองค์จงทรงโปรดกรุณาสั่งสอนธรรมเป็นที่สังกั
 คืออมฤตยณฤพานนั้นแก่ข้าพระองค์เถิด ฉันทิเเล่ข้าพระองค์จะไม่ฟัง
 ข้องอยู่ อันธรรมอันใดอันหนึ่งไม่ผูกไว้ได้ ประหนึ่งอากาศอัน
 ไม่ข้องขัคอันสิ่งใดไม่ยอมไม่เขียนได้ฉนั้น ข้าพระองค์อยู่ทนแหละ
 จะพึงเป็นผู้ไม่อาศรัยไม่อิงเทียวอยู่ได้คัวอย่างใด ขอพระองค์จง
 ทรงพระกรุณาโปรดสั่งสอนข้าพระองค์ให้รู้แจ้ง ซึ่งวิเวกกรรม คือ
 อมฤตยณฤพานอย่างนั้นเถิด ฯ

สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ จึงตรัสพระคาถาว่า “ กิตฺติยิสฺสุสามิ
 เต สฺนฺตฺ ” เป็นต้น เนื้อความว่า กูรโธตตะ เราผู้พระตถาคค
 จักกำหนดจักแสดง ซึ่งสันติธรรมเป็นเครื่องวางขันธ์ประจักษ์แก่ตน
 เพราะธรรมแล้ว แลประจักษ์แก่ตนในทิวสุธรรมภพแท้จริงแก่ท่าน
 เราผู้พระตถาคคจักแสดง ซึ่งสันติธรรมเป็นเครื่องสงขวัจขันธ์แก่ท่าน
 สันติธรรมเป็นเครื่องวางขันธ์ หาเป็นแต่สักว่าอ้างว่ามาตงัน ฯ ไม่
 เมอธรรมอันบุคคลใดเห็นแล้ว สันติธรรมเครื่องวางขันธ์ เป็น
 ธรรมอันประจักษ์แก่ตน แลประจักษ์แก่ตนในทิวสุธรรมภพขุณฺขุณ
 นแท้จริง ไม่ควรอ้างผิดกาลอันเลย เราผู้พระตถาคคจักกำหนด
 แสดงซึ่งสันติธรรมเป็นเครื่องสงขวัจขันธ์ อันประจักษ์แก่ตนในขุณฺขุณ
 นั้นแก่ท่าน ให้ได้ศรัยแล้วหยังรู้กำหนดให้แจ้ง ท่านได้รู้แจ้งแล้ว
 จะพึงดำรงสติประพฤติด้อยแล้ว ข้ามคณหาอันชานไปในโลกเสียได้
 โธตตะมาณพได้สัคยพระพุททวณะแต่พระโลกนาถฉนั้น ก็มี
 จิตรยินคันนิก จึงแสดงความยินดีในที่จะได้รู้แจ้งสันติธรรมนั้นกล่าว

๕ โธคกมาถวขัญญา

คาคากวาชทลว่า “ตญหาทำ อภินนุทามิ” เปนต้น เนื้อความว่า
“มเหสี” ข้าแต่พระองค์ผู้แสวงหาแล้วซึ่งพระคุณอันใหญ่หลวง
คือ คีล สมาริ ขัญญา วิมตติ ฉญาถ ทัสสนะ ส่วน เสชาเสช
ฉิมมักขันธ ทรงพระปรีชาประเสริฐกว่าผู้แสวงหาอื่น ๆ ข้าพระองค์นาม
ชื่อว่าโธคกระนั้นมายินดียิ่งนัก ซึ่งสันติกรรมเครื่องวางขันธ์อกุมที่พระองค์
จะทรงแสดงนั้น ข้าพระองค์รู้แจ้งแล้วจะพึงดำรงสติประพฤติก้อยข้าม
คณหาอันชานไปในโลกเสียได้ ฯ

สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ เมอ จะทรงแสดงสันติกรรมนั้น
จึงตรัสพระคาคาว่า “ยักิญจิ สมุปะชานาตี โธคก” คุกรโธคกะ
ท่านมากำหนดคหามายรู้ซึ่งอารมณ์อันใดอันหนึ่ง “อุทฺธิ อโธ ทิริยญจาปี
มชฺเฉ” ซึ่งเป็นของบนของต่ำของขวางณสถานกลางก็ดี “เอต
วิทฺตวา สงฺโคติ โลเก” ท่านมารู้แจ้งซึ่งสิ่งนั้นว่าเป็นเครื่องของ
อยู่ในโลก เครื่องเกี่ยวสัตว์ไว้ในโลกดังนี้แล้ว “ภวาภวาย มากาสี
คณหิ” ท่านอย่าได้ทำซึ่งคณหา เพื่อภพน้อยแลภพใหญ่เลย

โดยเนื้อความว่า คุกรโธคกะท่านมากำหนดคหามายรู้ซึ่งสิ่งใดสิ่งหนึ่ง
ซึ่งเป็นของบนของต่ำของขวางณสถานกลาง ท่านรู้แจ้งซึ่งสัญญา
นั้น ควขัญญาว่าเป็นเครื่องของอยู่ในโลก เครื่องเกี่ยวสัตว์ไว้ใน
โลกนี้แล้ว ท่านอย่าได้ทำซึ่งคณหาความปรารถนาความอยาก เพื่อ
ภพน้อยภพใหญ่เลย ฯ

แล้วซึ่งใน คาคากล่าวว่า “อุทฺธิ อโธ ทิริยญจาปี มชฺเฉ”
ซึ่งเป็นของบนของต่ำของขวางณสถานกลาง ส่วนเป็นอนาคตภavnานอันยัง

โสฬสขัตติยพาราณสวารค

ไม่มาถึงเป็นของบน ส่วนอดีตล่วงแล้วเป็นของต่ำ ส่วนปัจจุบัน
 ยังเกิดเฉพาะหน้าฉันทันใดเป็นของขวางณสถานกลาง อีกนัยหนึ่งสุข
 เวทนาเป็นของบน ทุกขเวทนาเป็นของต่ำ อทุกขมสุขเวทนาความ
 เสวยอารมณ์มัชฌิมาเป็นกลางใช้ทุกข์ใช้สุข เป็นของขวางณสถาน
 กลาง อีกนัยหนึ่งบรรดาเหล่ากุศลธรรมทั้งหลายเป็นของบน เหล่า
 ธรรมส่วนอกุศลเป็นของต่ำ เหล่ากรรมทั้งหลายส่วนอพยอกุตเป็น
 ของขวางณสถานกลาง อีกนัยหนึ่งเทวโลกเป็นของบน อายโลกเป็น
 ของต่ำ มนุษยโลกเป็นของขวางณสถานกลาง อีกนัยหนึ่งอรุปรชาตุ
 เป็นของบน กามชาตุเป็นของต่ำ รูปชาตุเป็นของขวางณสถานกลาง
 อีกนัยหนึ่งของบนแต่พื้นเท่าขึ้นไปเป็นของบน ด้านล่างแต่ที่สถิตผลลง
 มาเป็นของต่ำ ด้านกลางเป็นของขวางณสถานกลาง ของบน ของต่ำ
 ของขวาง จำแนกออก ๖ นัยฉนี้ ฯ

โดยเนื้อความในคาถาที่ทรงแสดงนั้น ให้ปราชญ์ผู้ปรีชาฟัง
 สันนิฐานว่า พระองค์ศรีสังกิลสขยัตถมามีสัตถุญาเป็นนิทาน
 ให้โรคกะมาณพทราบายว่า ตัณหา มานะ ทิฏฐิ ส่วนทำให้
 สัตถุเนนชา ๓ ประการ มีสัตถุญาความสำคัญเป็นเหตุอันมอขผลให้
 เมื่อยบุคคลมาสำคัญซึ่งส่วน อดีต อนาคต ปัจจุบัน แลสุข ทุกข์
 อุเบกขา แลกุสลากุศล แลสามชาตุ สามภพ ด้วยประการใด ๆ
 “ปยจสชา” ส่วนที่ให้เนนชา คือตัณหา มานะ ทิฏฐิ ก็ยังเกิด
 กล้าเจริญทวีมากขึ้นด้วยประการนั้น ๆ ให้บุคคลเกิดความเห็นถ้อยมั่น
 ด้วยตัณหาว่า “เอต มม” นั้นเป็นของ ๆ เรา ถ้อยมั่นด้วยมานะว่า

“เอโสหมสมฺมิ” นั้นเป็นเวลา ถัดมันด้วยทิวฐิวว่า “เอโส เม อตุคา” นั้นเป็นตัวตนแก่นสารของเราดังนี้ เมื่อมาถัดมันด้วยตัตถหา มานะ ทิวฐิว อันเกิดมาแต่สัญญาอันเป็นต้นเหตุอันแล้วก็ชองอยู่ในอารมณ์นั้น ๆ ด้วยฉันทราคะ สีเนหา อาลัยผูกพันจิตรไว้ไม่ให้เปลวเปลวออกได้ สัญญาอันเป็นนิทาน เป็นเหตุแห่งตัตถหา มานะ ทิวฐิว นั้นก็กัตถหา มานะ ทิวฐิว อันยังเกิดแต่สัญญาอันนั้นก็ “สงฺโค” เป็นเครื่องชองเครื่องคิคเครื่องเกยวสฺตวไว้ในโลกไม่ให้พ้นไปเสียจากโลกได้ “เอตฺ วิทิตฺวา สงฺโคติ โลเก” ท่านรู้แจ้งประจักษ์ว่า สัญญาอันเป็นเหตุแห่งตัตถหา มานะ ทิวฐิว แลตัตถหา มานะ ทิวฐิว อันมีสัญญาอันเป็นเหตุอันนั้น เป็นเครื่องชองอยู่ในโลกเกยวสฺตวไว้ให้พัวพันอยู่ในโลกดังนี้แล้ว ท่านอย่าได้ทำตัตถหาความปรารถนาชองด้วยจางหวังทยานต่าง ๆ เพื่อภพน้อยภพใหญ่เลย ซึ่งพระองค์ทรงสั่งสอนว่า “เอตฺ วิทิตฺวา สงฺโคติ โลเก” ท่านได้รู้แจ้งสัญญาแลตัตถหา มานะ ทิวฐิว ปรยจฺสฺชา นั้น ว่าเป็นเครื่องชองอยู่ในโลกดังนี้แล้วนั้น คือได้รู้แล้ว หยั่งญาณลงแล้ว ซึ่งด้วยตราชคชัญญาแล้ว เลือกแล้ว ให้มีแจ้งแก่จิตรแล้ว กระทำให้เป็นแจ้งประจักษ์ชตฺว่า สัญญาแลตัตถหา มานะ ทิวฐิว ปรยจฺสฺชา นั้น เป็นเครื่องคองเครื่องผูกเครื่องจ่า เป็นเครื่องพัวพันเกยวกันสฺตวไว้ในโลก “ภวภวาย มากาสี ตณฺหํ” ท่านอย่าได้ทำชองตัตถหา เพื่อภพน้อยภพใหญ่เลย ตัตถหาอันใด ที่เป็นไปในอาชารวิสัย คือรูปเสียงกลันรคโณฐิวัพพะธัมมารมณฺญ์ แตกต่างโดยอาการปวัตติเป็น ๓ คือ กามตัตถหา ภวตัตถหา วิภวตัตถหา มีปรกติกระทำความยังเกิดอีก เกอกุลแก่ความยังเกิดอีก อันนั้นทิวราคะความกำหนัด

โศฬัสปัญญาปารายนวรรค

ด้วยความเพลินไปก็เข้าคู่มอญพร้อมแล้ว มีปรกติยินดีเฉพาะใน
 อารมณ์นั้น ๆ มากนักไม่มีกำหนด คัดหา ๖ หมู่โดยอารมณ์สามอย่าง
 โดยอาการที่เป็นไปนั้น เป็นกรรมอันเกิดขึ้นไปพร้อมกัณฑ์ คือ
 อปาทานกัณฑ์ “ ต่ มากาสี ตณห์ ” ท่านอย่าได้ทำซึ่งคัตถหา
 นั้นเพื่อภพน้อยภพใหญ่เลย คือท่านจงละคัตถหานั้นเสียจงบันเทาเสีย
 จงกระทำคัตถหานั้นให้มีที่สุดอันปราศไป ท่านจงละคัตถหานั้นเสียด้วย
 สมุจเฉทประธานเกิด

“ เหว่ ภควา เทเสสี ” สมเด็จพระผู้ทรงพระภาคย์ ทรงแสดง
 แม้ซึ่งพระสูตรนี้ให้จบลง ด้วยนิกฎคือพระอหัตตัทธะจิง ทรงพยากรณ์
 ปัญญาโปรดเวไนยนิกร มีโรคกระมาณพเป็นต้นนั้นด้วยประการฉนี้

เมื่อจบเทศนาปัญญาพยากรณ์ภายในคตลง โรคกระมาณพกัศิษย์
 ประมาณพันหนึ่งสำเร็จพระอรหัตตผล ประคิษฐานในเอหิภิกขุอุปสมบท
 ทรงสังฆาภิชาตวิจร นั้งประณมกรนมัสการสมเด็จพระสุคตโลกนาถ
 ประกาศว่าพระผู้มีพระภาคย์เป็นพระศาสดา ข้าพระองค์เป็นสาวก ๆ
 สัตว์อันนี้ด้วยพันเป็นอันมากก็บังเกิดธรรมจักขุ บันลุลูกุตตราวินผล
 เบื้องต่ำเพียงเสขภูมิ โดยอินทรีย์สามารถแห่งตน ๆ ณสถานธรรม
 สวณมณฑลตัพพัง โรคกระปัญญาพยากรณ์ธรรมเทศนานี้ เหว่ก็มีด้วย
 ประการฉนี้ ฯ

จบโรคกระมาณพปัญญาที่ ๕